

Circulația cărților vechi de Blaj. Un periplu zonal: exemplare și însemnări edite și inedite din județul Alba (I)

Gabriela MIRCEA, Doina DREGHICIU

Muzeul Național al Unirii, Alba Iulia
National Museum of the Union, Alba Iulia
e-mail: peace_gabi@yahoo.com

---

*The circulation of old books from the Blaj Printing House. a regional journey: copies and edited and inedited notes
from the Alba County*

The first part of the present study contains detailed bibliographic references concerning the debut and the temporal progress of the research conducted on old printings of Blaj, Alba county, as part of the more general research regarding the presence of old Romanian books (emitted by other old typographic centers such as: Târgoviște, București, Bălgrad – Alba Iulia, Brașov, Sebeș, Iași, Buzău, Râmnic, Buda, Neamț etc.) in the same region.

The present historiographic journey is extremely useful in the revelation of the present state of the research on the old books of Blaj as it is the basis of several interpretations concerning the circulation of certain copies, their vintage price, the means of acquisition and distribution etc. The third part of the present study and also the most consistent one is comprised of a necessary and very useful documentary *Annex* which reunites different notes from the old books of Blaj under study annotated with comentaries that encompass 37 old Blaj editions, in 104 actual copies.

Keywords: the history of printing, old Romanian books, the Printing House of Blaj, book circulation, book edition, book copy, book notes, XVIIIth century, XIXth century

În urmă cu 9 ani, în 2007, la Muzeul Național al Unirii din Alba Iulia, se aniversa momentul împlinirii a 260 de ani de la apariția, în 1747, a celui mai activ centru tipografic românesc din Transilvania secolului al XVIII-lea, Blajul¹. Parcurgerea secvențială a realităților istorico-documentare ale Blajului, de-a lungul a peste șapte secole, reprezintă un demers incitant, deschizând în permanență noi căi de abordare pentru cercetarea românească, iar rolul său, de focar

spiritual românesc chintesent, pe parcursul anilor 1736-1948, merită cu prisosință a fi reevaluat și așezat acolo unde în mod real s-a aflat, prin raportare corectă și obiectivă la întreaga istorie națională a românilor.

Considerațiile de față ating câteva contribuții, edite și inedite, la completarea unor fațete ce vizează aspecte culturale zonale privind prezența, uneori vremelnică (alteori până în vremurile de acum), a tipăriturilor blăjene vechi (imprimare în intervalul 1747-1830),

în areal românesc transilvan, în special pe teritoriul actualului Județ Alba, avut în obiectiv cu deosebire prin intermediul cercetărilor noastre actuale.

În istoria tipografiei Blajului² se disting trei etape de funcționare, *prima* fiind cea menționată mai întâi ca o perioadă distinctă de cărturarul de dimensiune intelectuală europeană, Timotei Cipariu, care a stat alături de *Academia Română* de la întemeierea sa, până în 1830, anul *terminus* al cercetărilor vizate de *BRV*, limită *ante quam*, care deși este convențională, a fost acceptată de către toți specialiștii în bibliografie românească veche de până acum, ca *an limită al producției de carte veche românească*³. Cea de-a doua etapă vizează intervalul 1831-1918, iar *următoarea* fiind cea de după ultimul an menționat, cuprinzând îndeosebi perioada interbelică, prelungită până la momentul 1948, respectiv până la anul desființării Mitropoliei Blajului și implicit al oficinei tipografice a acesteia (de fapt a *Seminarului teologic*). Următoarea etapă, cea de-a *patra, suplimentară celor specificate*, fiind cea din vremurile de *după 1989*, care urmează desigur să fie circumscrisă de cercetări și evaluări contemporane sau viitoare.

În atenția noastră au stat însă, de-a lungul anilor, cu prioritate, *tipăriturile vechi blăjene*, respectiv cele imprimate în intervalul 1747-1830, deoarece *zestrea patrimonială de tipărituri românești blăjene* se regăsește, cu precădere, în intervalul primei etape de activitate tipografică, menționată anterior (ea include desigur și câteva ediții moderne deosebit de importante, conceptul de *valoare patrimonială* urmând a fi și el revizuit, într-o etapă ulterioară, dintr-o nouă perspectivă istorică), tipăriturile acesteia constituind și obiectul cercetărilor noastre de față.

Se cuvine amintit faptul că multitudinea edițiilor zămislite aici au circulat atât în Transilvania, cât și în spațiul extracarpatic, inclusiv la răsărit de Prut, sau în sudul Dunării⁴ etc. (peste tot pe unde românii au locuit), dovadă fiind prezența acestora atât în fondurile de carte ale instituțiilor de profil (instituții de stat sau cultice), cât și în posesia unor colecționari, pasionați bibliofili.

Debutul cercetării cărților vechi de Blaj, de pe teritoriul Județului Albă, se petrecea în anul 1974⁵. Din 1977 au început să apară studiile referitoare la diferite colecții de carte veche românească de pe teritoriul județului Albă, cu continuări în 1979, 1980, 1981, 1981-1983, 1982, 1985 etc. În 1985, Eva Mârza și Doina Dreghicui, angajate în cadrul *OJPCN Alba*

elaborau (finalizau de fapt), în comun, o lucrare comună, intitulată *Catalogul tipăriturilor românești blăjene din Județul Alba. I. Lucrare de atestat 1981-1985*, sinteză (și analiză bibliografică) rămasă, din păcate în manuscris. Catalogul realizat cu acel prilej includea un număr de 160 de exemplare de tipărituri vechi de Blaj, dintre care majoritatea erau inedite, doar cele de la Muzeul Național al Unirii, Batthyaneum, Maieri II și parohiile Sebeș I, II și III fiind semnalate bibliografic anterior⁶.

În 1995 la 200 de ani de la tipărirea *Bibliei de la Blaj (1795)* s-a organizat la Muzeul Național al Unirii din Alba Iulia o importantă expoziție retrospectivă a cărții vechi blăjene, cu accent pus pe exemplarele păstrate ale impresionantei tipărituri din 1795 și pe importanța sa în istoria bisericească și culturală a neamului românesc⁷. Tipărirea este un monument al limbii și culturii moderne românești, așa cum l-a transpus în cugetarea și vorbirea acestui neam, marele învățat al Blajului, Samuil Micu Clain (1745-1806), textul acesteia constituind de fapt modelul îndeaproape urmat al monumentalelor, la rândul lor, *Biblii Ortodoxe*, de la Sankt Petersburg (1819), Buzău (1854-1856) și Sibiu (1856-1858, respectiv din timpul episcopului, viitor mitropolit, Andrei Șaguna).

Este necesar a se reliefa faptul că în etapa primă de activitate tipografică blăjeană, cea a anilor 1747-1830, *BRV*-ul (vol. I - IV) și *Contribuțiile la BRV* (redactate de diferiți autori, ca Daniela Poenaru, Dan Râpă-Buicliu etc.), înregistrează un număr de peste 174 titluri, număr acceptat până nu de mult timp pentru titlurile și edițiile vechi blăjene, actualmente producția tipografică amintită se estimează că se cifrează în jurul a 290 de titluri și ediții repertoriabile (cu mai mult de 140 față de *BRV*, incluzându-se aici și tipăriturile în genul foilor volante, broșurilor, publicațiilor didactice, dispozițiilor oficiale etc.), multe dintre ele dispărute, creștere numerică datorată îndeosebi unor cercetări documentare mai aprofundate și mai puțin identificării și bibliografierii de titluri necunoscute cercetării mai vechi.

Statistica din *Catalog*, care nu va fi editată cu acest prilej, ne-a permis să spicuiem câteva dintre cele mai frecvent întâlnite exemplare de tipărituri vechi blăjene, identificate pe teritoriul actualului Județ Alba, în diverse colecții, preponderența fiind desigur cea a cărților de cult, pentru a încerca o evaluare și reevaluare a lor sistematică.

Cu prilejul momentului aniversar din 2007, de la Alba Iulia, au fost etalate și catalogate 91 exemplare de carte veche tipărită la Blaj, dintre care 72 erau cărți bisericești de amvon, de strană sau uz individual, iar 19 volume lucrări teologice, majoritatea dintre ele jucând și rolul de manuale școlare, sau cărți pentru lectura personală⁸. Alături de acest nucleu semnalăm alte 449 de tipărituri identificate cu certitudine în urma investigațiilor de teren de peste trei decenii ale cercetătoarelor Eva Mârza și Doina Dreghiciu, la diferite biblioteci propriu-zise sau parohiale din zona Albei⁹. Cifra de mai sus se referă doar la tipăriturile apărute în intervalul 1750-1800 (nota bene, nu până la 1830), iar investigațiile de atunci se doreau a fi materializate într-un preconizat *Catalog*, continuare firească a celui ce a vizat zestrea patrimonială de carte veche românească a Județului Alba, din secolele al XVI-lea - al XVII-lea, realizat împreună de cele două autoare specificate¹⁰.

În timpul cercetărilor de teren din zonă, s-au întâlnit situații în care tipăriturile avute în vedere nu au putut facilita o certă identificare, vizând locul tipăririi și anul apariției, dată fiind puținatatea indicilor, numărul acestora fiind imposibil de aproximat la ora actuală, dar oricum demn de a nu fi ignorat, sub aspect teoretic, cel puțin.

Concluzionând, statistica provizorie (pe care o putem circumscrie la ora actuală) a răspândirii și păstrării exemplarelor vechi cercetate pe teren, de cele două autoare menționate anterior, pare să indice peste 570 de volume păstrate în diverse colecții din zona circumscrișă (dar acesta este numai un număr aproximativ, minimal, în optica noastră). Lor li se adaugă tipăriturile posibil vechi, care n-au fost cercetate, păstrate în diverse fonduri de carte, care din motive obiective, n-au putut face, din păcate, obiectul investigațiilor de teren din deceniile al 8-lea și al 9-lea ale secolului al XX-lea, nefiind specificate nici în studiile publicate până acum etc. Între acestea, tipăriturile blăjene abundă, desigur.

Unul dintre capitolele extrem de interesante, privind viața tipografiei cât și mediul intelectual blăjean se referă la aspectul donării cărților de Blaj. Această metodă de răspândire a cărților blăjene era un mod de completare, mai ales în secolul al XVIII-lea, al cărților de cult, în favoarea bisericilor. Vicarul episcopal Ioan Iacob Aaron¹¹, dând curs unei substanțiale susțineri financiare oficiale, venită din partea împărătesei Maria

Tereza, „aprovizionează” lăcașurile de cult din zonă¹². Actele sale de donație leagă cartea de o destinație anume. Redăm spre ilustrare, drumul aparte parcurs de un exemplar al *Evangheliei* din 1765, păstrat la Sebeș: „Această Evanghelie s-au dat din crăiasca milă prin... Iacob Aaron, vicarașul Episcopiei Făgărașului, pe seama bisericii cei unite din S(as) Sebeș, Blaj, 1771, maiu 19”¹³. Readucem în atenție și un gest cultural aparte aparținând părintelui filologiei românești, Timotei Cipariu (1805-1887), care a donat trei cărți vechi românești blăjene lăcașului de cult din Pănade, satul său natal¹⁴. Iată cum glăsuiește însemnarea de pe *Evanghelia* de Blaj din 1817: „Am donatu ace(a)sta S. Evanghelia Beserecei gr. c(atolice) dein Panade, cu legatura, ca nimene se nu cuteze a o instreina de la acea Basereca sub blestemu, Blasiu, 1871, 21 Febr (diua „nasterei” mele), Timotei Cipariu m. p., prepositu Capitlu(lu)lui”¹⁵. Cele trei tipărituri, donate bisericii din Pănade, toate la aceeași dată, au făcut parte, probabil, din renumita sa bibliotecă, care la moartea cărturarului însuma aproximativ 7000 de volume, din care, majoritatea nu-i purtau semnătura și nu aveau nici un semn că i-ar fi aparținut. Gestul poate fi legat și de activitatea sa anterioară de *prefect al Tipografiei* din Blaj, funcție pe care a îndeplinit-o în anii 1835-1865¹⁶.

Revenind asupra fondului de carte românească veche al *Bibliotecii Muzeului* din Alba Iulia reliefăm faptul că mai multe exemplare poartă însemnări din localități apropiate orașului Alba Iulia, printre care amintim: Ciugud, Cricău, Henig, Oarda de Sus, Săsciori, Totoi, Vințu de Jos, Vurpăr etc., unde cu siguranță, ca într-un cerc teritorial proxim, cartea de Blaj s-a răspândit în mod preponderent, încă de la primele emisiuni tipografice, ale secolului al XVIII-lea.

Unele dintre cele mai frecvente tipuri de mărturii manuscrise așternute pe filele cărților vechi sunt cele referitoare la modul de achiziționare a acestor tipărituri. O achiziție mai specială de carte bisericească de Blaj se petrecea cu implicarea unor militari români, din cadrul armatei imperiale austriece, conform însemnării¹⁷. Prin această însemnare, parțial lizibilă, ni se dezvăluie un posesor inițial al tipăriturii, în persoana unui grănicer român.

La fel de frecvent apare și textul anatemei, în cazul înstrăinării cărților. De pildă blestemul scris în 1782 de „eu Ștefan Popoviciu Tipografu”¹⁸, pe

paginile unui *Octoib* din 1770, care ar fi trebuit să asigure dănuirea posesiei în cadrul comunității de credincioși „de la Ciugud”¹⁹. Cine a fost acest Ștefan Popoviciu Tipografu? Să fi făcut parte din celebra familie Papavici și să fi fost rudă cu Petru Papavici, care în mod cert activase la Blaj în perioada anterioară și era prezent încă acolo și în 1782, așa cum ne sugerează numele său de familie²⁰? S-a încercat identificarea sa cu viitorul meșter și succesori al lui Petru Papavici Râmnicenul la conducerea tehnică a Oficinei din Blaj, Ștefan Huszi, dar oare este ea corectă?

Să comentăm, în continuare, într-o primă etapă, sintetic, serialul cronologic edit și inedit de tipărituri vechi blăjene, care pune în lumină exemplare provenite din diferite localități, împreună cu însemnările lor adiacente mai semnificative, incluse în *Anexa* studiului de față, într-o modalitate, nemaîncercată anterior, de tratare și evaluare a lor sistematică.

Ca atare, în cuprinsul acestui studiu, au fost abordate doar 37 ediții blăjene imprimate în intervalul 1751-1825, în 104 exemplare, conform statisticii următoare: 1. *Ceaslov*, 1751 - 1 ex. (Balomirul de Câmp); 2. *Strastnic*, 1753 - 7 ex. (Blaj-Tiur, Blandiana, Drâmbar, Cenade, Henig, Pâclișa, Petrești); 3. *Euchologhion*, 1757 - 2 ex. (Bărăbanț, Blandiana); 4. *Octoib*, 1760 - 1 ex. (Răcățău); 5. *Epistola consolatorie*, 1761 - 1 ex. (Blaj); 6. *Catavasier*, 1762 - 1 ex. (Petrești); 7. *Evanghelie*, 1765 - 7 ex. (Asinip, Ciugud, Craiva, Hopârta, Mirăslău, Sebeș I, Tătărlău); 8. *Ceaslov*, [1766] - 1 ex. (Râmeț); 9. *Apostol*, 1767 - 6 ex. (Crăciunelul de Jos, Gâmbay, Pânade, Râmeț, Sebeș I, Valea Sasului); 10. *Penticostar*, 1768 - 12 ex. (Alecus, Bărăbanț, Blaj-Veza, Căptălan, Craiva, Ciugudul de Jos, Izvorul Ampoiului, Henig, Lunca Târnavei, Lupșa, Pânade, Valea Sasului); 11. *Catavasier*, 1769 - 1 ex. (Alba Iulia); 12. *Octoib*, 1770 - 1 ex. (Șasa Geamăna); 13. *Triod*, 1771 - 10 ex. (Blaj-Tiur, Căpâlna de Jos, Ciugudul de Jos, Gârbova de Sus, Ghirbom, Lupșa, Oiejdea, Sohodol-Peleș, Uioara de Sus, Valea Sasului); 14. *Psaltire*, 1780 - 1 ex. (Sebeș, provenit din zona Sebeșului); 15. *Minologhion*, 1781 - 2 ex. (Beldiu, Fărău); 16. *Catebismul cel Mare*, 1783 - 1 ex. (Alba Iulia); 17. *Molitvenic*, 1784 - 2 ex. (Bărăbanț, Ciugudul de Jos); 18. *Propovedanie*, 1784 - 1 ex. (Almașu Mare-Brădet, provine din colecția Sabin Olea de la Cib); 19. *Octoib*, 1792 - 2 ex. (Lupșa, Sebeș); 20. *Catavasier*, 1793 - 1 ex. (Oarda de Sus); 21. *Biblia*, 1795 - 6 ex.

(Bărăbanț, Cut, Lancrăm, Loman, Petrești, Răchita); 22. *Theologie moralicească*, 1796 - 1 ex. (Sebeș); 23. *Triodion*, 1800 - 1 ex. (Sebeș II); 24. *Apostol*, 1802 - 2 ex. (Fărău, Petrești - circulat pe la Pianul de Sus); 25. *Strastnic*, 1804 - 1 ex. (Tău); 26. *Carte de învățături creștinești*, 1805 - 1 ex. (Râmeț); 27. *Carte de învățături creștinești, II*, 1806 - 1 ex. (Sebeș); 28. *Liturghii*, 1807 - 6 ex. (Blaj, Blandiana, Bucerdea Vinosă, Corna, Jidvei, Pânade); 29. *Penticostar*, 1808 - 1 ex. (Lupșa); 30. *Forma clerului și a bunului păstor*, 1809 - 1 ex. (Cricău, volum păstrat la Alba Iulia); 31. *Triod*, 1813 - 5 ex. (Fărău, Geomal, Jidvei, Măhăceni, Reciu); 32. *Apostol*, 1814 - 3 ex. (Fărău, Hopârta, Râmeț); 33. *Molitvenic*, 1815 - 4 ex. (Mirăslău, Sărăcsău, Pânade, Tătărlău); 34. *Evanghelie*, 1817 - 4 ex. (Lupșa, Pânade, Sâncel, Șpring); 35. *Strastnic*, 1817 - 5 ex. (Ampoița, Cisteiul de Târnavă; Feisa, Reciu, Sebeș II); 36. *Catavasier*, 1824 - 1 ex. (Alba Iulia); 37. *Octoib*, 1825 - 2 ex. (Blaj-Tiur, Sebeș).

Cu toate că acest eșantion documentar pare a fi mic, prin raportare la întreg teritoriul județului Alba și la localitățile în care în mod sigur tipăriturile vechi blăjene au ajuns și prin care s-au peregrinat, în timpul istoric real (pentru că acest teritoriu a absorbit în primă instanță și cel mai masiv - putem considera, sub aspect teoretic -, producția vechii oficine de la confluența Târnavelor), totuși el ne permite, fiind și suficient de mare (și ca atare oglindind destul de bine întregul din care a făcut parte), să formulăm anumite observații generalizatoare și unele concluzii, legate de aceste tipărituri, cu mare încărcătură istorică și valoare patrimonială, reminiscente, până în zilele noastre. Retrecând în revistă, fugitiv, tipologia acestor însemnări marginale de pe filele vechilor cărți de Blaj, invocate de noi, reliefăm, în continuare câteva, din contribuțiile documentare, considerăm noi importante, ale studiului de față.

Astfel, în privința prețurilor de epocă ale acestor tipărituri evidențiem câteva informații deosebit de precise: exemplarul *Liturghiilor* de Blaj din 1807, de la Răhău, era cumpărat în 1809, cu 13 zloți și 36 de creițari, de către preotul unit al satului, popa Aaron; un exemplar al *Penticostarului* din 1768, „au legat cu tot”, era cumpărat în 1835, de către frații Istrate Toader și Chirilă („să le fie pomenire lor și neamului lor”) pe seama Bisericii din Căptălan, cu 5 florini renani, bani de argint; un *Strastnic* din 1817, de la Feisa, era achiziționat, cu suma de 3 florini

și 68 de creștari și donat Bisericii locale abia în 11 septembrie 1884, cu cheltuiala lui Macavei Oața și a soției sale Ana; deosebit de valoroasă este însemnarea referitoare la achiziționarea unei *Biblie* din 1795, în 25 mai 1829 (exemplarul de la Loman), cu suma de 95 de zloți, cu contribuția locuitorilor satului și a preotului „Pantelemon Filimon”, de la „Filip Zămora din Sibiușel”; în 31 ianuarie 1767 o *Evanghelie* din 1765 era obținută de „sătenii din Mirăslău”, sub concursul preotului „Popa Ionu”, cu „8 florinți și 3 ferdele de orzu”; *Biblia* de la Cut, tot din 1795, se cumpăra în 13 decembrie 1823, direct de la prefectul Tipografiei din Blaj, Izidor Alpini, cu 60 de zloți; *Strastnicul* din 1804 de la Tău a fost cumpărat în 1819 cu 15 zloți de hârtie; *Triodul* din 1813, de la Măhăceni, fusese oținut în 1817, cu 22 florini renani; *Triodul* din 1771 de la Uioara de Sus a costat în 10 martie 1787, 12 florini; *Evanghelia* din 1765, de la Craiva, s-a achiziționat cu banii sătenilor, direct de la Tipografie, în 1773, cu suma de 10 florini vonași; *Triodul* din 1813, de la Reciu, s-a cumpărat, de la Scaunul Episcopesc din Blaj, în 1830, cu 17 zloți de hârtie; *Triodul* din 1813 de la Fărău a fost achiziționat de cantorul „Ioane Moldovan”, înainte de 1 august 1865, de la Blaj, cu suma de 7 florini valută austriacă; *Triodul* din 1771, de la Crăciunelul de Jos, a fost cumpărat cu banii sătenilor, de preotul locului Popa Iosif, cu 12 florini vonași, de la legătorul Popa Dan²¹; *Apostolul* din 1762, de la Crăciunelul de Jos a fost achiziționat, tot de la Blaj, cu 8 florini vonași; în 2 aprilie 1798, se cumpăra *Triodul* din 1771, pe seama Bisericii din Gârbova de Sus, de la Toma, legătorul de cărți din Teiuș (veritabil colportor al cărților blăjene), cu 9 florini vonași și 3 petaci; prețul *Liturghiilor* din 1807, de la Bucurdea Vînoasă, a fost pentru volumul necompactat de 1 florin și 5 creștari sau cruciferi valută austriacă, în anul 1862, iar cel al legăturii (mai mare decât al cărții!) de 1 florin și 20 de creștari etc.

Problematica donatorilor de carte, ilustrată și prin intermediul însemnărilor evaluate de noi, este, deosebit de complexă, la rândul său, ea denotând implicarea, în această calitate (de donatori sau ctitori ai cărții), în activitatea de răspândire (diseminare) teritorială a cărților de Blaj, a unor importante personalități, de nivel mai înalt (fețe bisericești, până la rangul episcopal etc.), sau din rândul iubitorilor de carte și al enoriașilor de rând de la nivelul satelor. Din categoria

acestor informații, pe lângă donațiile vicarului general Ioan Iacob Aaron, sau cele datorate lui Timotei Cipariu, semnalate anterior, amintim și următoarele, de asemenea de mare valoare istorică: *Euchologhionul* din 1784, de la Bărăbant, a fost o dănie a Episcopului Ioan Lemeni, din anul 1836; exemplarul de la Șpring al *Evangheliei* din 1817 a fost donat, la început, din stocurile Tipografiei desigur, în 24 noiembrie 1838, Bisericii „unite” a Vingardului (de unde, mai apoi a ajuns la Șpring); donația arhiepiscopului și mitropolitului Ioan Vancea, către Biserica din Jidvei a constat, în 1882, nu numai dintr-un *Triod* de Blaj din 1813 și un *Octoib* din 1825, ci și dintr-o cădelniță, un antimis, un potir, un discos și o linguriță; în 1829, episcopul Ioan Bobb donase, aceleași biserici din Jidvei un exemplar din *Liturghii*, Blaj, 1807 etc. Dar, cele mai interesante, pentru ilustrarea mentalului colectiv și implicarea populară, în procesul de receptare a tipăriturilor vechi de Blaj, este specificarea, în diverse însemnări, a ctitorilor cărții, precum și a unor donatori individuali, uneori asociați câte doi sau membri ai unei familii (de obicei soțul, cu soția), recrutați din rândul diferitelor obști de credincioși. Din prima categorie, cea a donatorilor colectivi, constituiți în veritabili ctitori ai cărții (care gestionau legal, cu toții împreună, dreptul de proprietate asupra cărții, cu amplă proiecție asupra viitorului) pot fi amintiți următorii: locuitorii satului Loman, care în 1829 făceau chetă pentru cumpărarea *Bibliei* din 1795; sătenii din Mirăslău cumpărau, tot prin chetă, în 1767, o *Evanghelie* din 1765; pe exemplarul *Triodului* din 1813 de la Reciu, care mai întâi s-a aflat la Poiana Sibiului, se nota faptul că urma să fie înscriși toți donatorii (poienari), cu numele și sumele date; *Triodul* din 1813 de la Fărău a fost cumpărat, prin strădania cantorului Ioan Moldovan, în 1865, care a umblat, „de la casă la casă”, situație care relevă faptul că așa zișii ctitori nu au avut ei inițiativa achiziției, în acest caz, ci ea i-a aparținut inimosului cantor, iar momentul pare a fi unul al unei chete moderne și mai puțin al unui gest de ctitorire, în felul celor mai din vechime; o situație interesantă apare în cazul *Triodului* din 1771 de la Gârbova, în care, în locul ctitorilor cărții sunt amintiți ctitorii Bisericii, care, numai ei, alături de preot, puteau să decidă în privința înstrăinării cărții, în timpul de atunci sau în cel viitor, care, iată, erau și ctitori ai cărții;

formula „din banii Sfintei Biserici” reflecta, în ultimă instanță, o contribuție financiară a întregii comunității, la achiziționarea unei cărți bisericești, ca în cazul *Strastnicului din 1817*, de la Găureni etc. Merită să evocăm și cazurile în care apar donații individuale sau familiale, sensibil diferite de cele colective propriu-zise (mai largi), evocate anterior: în 1774, Nicolae Suciuc și Grigoru Ocnean cumpărau un *Apostol* din 1767, pe seama Bisericii din Crăciunelul de Jos, pentru iertarea păcatelor lor și a celor din neam; tot doi credincioși, Mihăilă Ștef și Iuon Zamă se asociau în vederea achiziționării unui *Triod* din 1813, de la Geomal, „pentru tot neamu[ ]”, angajându-se să contribuie, în viitor, și la a 2-a și chiar la a 3-a legare a volumului; *Minolghionul* din 1781 de la Beldiu era dania, făcută la o dată necunoscută a unui enoriaș local, Constantin Moldovean; Ioan Cotoră (Cotoară, desigur, n. n.), cu soția sa Eova erau donatorii, din 1819, ai unui *Strastnic* din 1804, pe seama bisericii din Tău; preotul unit popa Aaron de la Răhău era, în 1809, achizitorul *Liturghiilor* din 1807, exemplar rămas probabil bisericii din localitate, de unde a ajuns, mai apoi, se poate crede, la biserica din Blandiana; Istrate Toader și fratele său Chirilă erau donatorii, din 1835, ai unui *Penticostar* din 1768 (cel de la biserica din Căptălan), pentru „pomenirea” (respectiv izbăvirea) lor și a neamului lor; soții Macavei și Ana Oanța erau donatorii, din 1884, ai *Strastnicului* din 1817, de la Feisa; Macavei Botoar (?) și soția sa („ghezdoia”) Ioana erau donatorii *Evangheliei* din 1765 de la biserica din Alecuș (ajunsă ulterior la Asinip), din 1772 etc.

Capitolul anatemelelor de înstrăinare a cărții este nu numai savuros, prin încărcătura sa de spiritualitate populară și expresivitate literară de epocă, dar și deosebit de util pentru radiografierea orizontului intelectual în general și de mentalitate proprie al locuitorilor satului românesc transilvan al secolelor XVIII-XIX. Pentru ilustrare spicuim câteva exemple: *Penticostarul* din 1768 de la Alecuș, cumpărat de săteni, a fost lăsat, în 1810, în folosința Bisericii, cu condiția ca preoții slujitori la acest lăcaș de cult „să nu poată zice niceounul că-i a[ ] lui”, deci să nu și-l poată însuși ca proprietate particulară și, ca atare, să nu-l poată înstrăina din această Biserică, sub anatema aspră („... însă care l-ar înstreina și cu prețu acela să-și cumpere funia

Iuzii și de trii sute și optsprăzece Sfinți Părinți să fie afurisit”); *Evanghelia* din 1765, cumpărată în 31 ianuarie 1767, pe seama bisericii din Mirăslău, conținea și următoarea afurisenie, formulată de preotul în funcțiune, desigur la cererea sătenilor donatori: „... iară cine aru îndrăzni a o vinde sau a o fura să fie lovit cu afurisenia a celor 318 Părinți Sfinți de la Nikia și să fie la un loc cu Iuda”; adeseori preoții înșiși erau vizați prin aceste anateme (pe care chiar ei le formulau), la cererea specială a enoriașilor, deoarece ei erau tentați, adeseori, să își însușească anumite cărți ale bisericii și să le „înstrăineze” mai apoi (adică să le vândă), ca și cum ar fi fost ei proprietarii acestora, așa cum se menționa și într-o însemnare de pe o *Evanghelie* din 1765, de la Asinip (dar inițial ea i-a aparținut comunității și bisericii din Alecuș), în 25 aprilie 1772, care îi are în vizor, din acest punct de vedere, în exclusivitate pe preoți, în această postură de loc onorantă pentru ei: „... și cine o va streina, au o va vinde de la aceasta [Besereca] își va cumpăra funia Iudei, și preoții ei” etc.

Însemnările de pe filele vechilor cărți au și o mare valoare istoric-documentară, pentru ilustrarea vieții profesionale, culturale, socio-economice etc. locale. Astfel, în contextul acestora, este specificată existența, la un moment dat, în fruntea câte unei comunități locale, a unor slujitori ai bisericii, preoți, cantori etc. (cu bună știință de carte și preocupări spirituale), adeseori sensibili la diversele fenomene religioase, istorice, meteorologice etc. înregistrate la nivelul acestora. Din seria acestor slujitori ai bisericii, atestați prin intermediul însemnărilor, pot fi amintiți: în 9 februarie 1882 era atestat parohul de la Jidvei, Sebastian Albani (*Triod*, 1813); tot la Jidvei era paroh în 1829 Vasile Mihaly (*Liturghii*, 1807); în 1892 funcționa ca preot paroh la Răcățău Nicolae Oancea, care își începuse activitatea acolo din 1888 (*Octoih*, 1760 – exemplarul de la Răcățău); în 1884 era cantor la Feisa, Augustin Șarlia (*Strastnic*, 1817); în 1829 era preot paroh la Loman „Pantelemon Filimon” (*Biblia*, 1795); în 1767 slujea la Mirăslău, „popa Ionu” (*Evanghelie*, 1765); Radu Marc era preot paroh la Tău, în 1819 (*Strastnic*, 1804); în 1859 era cantor la Bărbant Mihăilă Mârza („Michaile Murza”) (*Penticostar*, 1768); în 1863 paroh la Henig era Iosif Dorgo (*Strastnic*, 1753); în 1773 era cantor la Biserica românească din Bărbant nobilul Avram Godza, care lăsa o însemnare deosebit de

interesantă pe *Evangelia* din 1765 de la Craiva; în 1865 își desfășura activitatea la biserica din Fărău cantorul Ioan Moldovan (*Triod*, 1813); în 1798 funcționau la Gârbova de Sus preotul Popa Toader și ctitorii bisericii Savu Boancă și Popa Simion (*Triod*, 1771); în 1878 era administrator parohial la Găureni, preotul Ioan David Junior (*Strastnic*, 1817) etc.

Unele semnături (sau însemnări) de pe filele tipăriturilor analizate de noi au valoare de ex-libris, iar altele sunt însemnări de lector (adeseori ele se confundă, în condițiile în care diferențierea se poate face, peste timp, cu greu). Din categoria celor din urmă, desigur, printre cele mai valoroase, este cea considerată de editoarea inițială a textului a fi a bunicului lui Lucian Blaga, respectiv cea din 29 noiembrie 1838, a lui Simeon Blaga de pe *Biblia* din 1795 de la Lancrăm. Cum bunicul lui Lucian Blaga²², Simeon Blaga, fost notar comunal la Lancrăm, a fost hirotonit preot abia în 1860²³, ne putem întreba cine era de fapt cel care își lăsase semnătura pe exemplarul invocat? Viitorul preot paroh (care era foarte tânăr în 1838²⁴), sau un alt membru omonim al aceleiași familii²⁵? Prezența acestei *Biblie* de Blaj la Lancrăm, în 1838, este incitantă, cu atât mai mult cu cât, ea s-ar fi putut afla în posesia unui membru al familiei Blaga (din perioada 1795-1838, chiar!), de la care, ulterior, ar fi ajuns în inventarul Bisericii, sau, invers, ea exista deja, în 1838, în acest inventar, ceea ce pare a corespunde mai mult realității²⁶.

Un veritabil *ex-libris* manuscris, din păcate nedatat, este cel de pe coperta a doua (în interior), a *Triodului* din 1771 de la Căpâlna de Jos, al lui Ioan Trâmbițaș, scris în limba latină: „Nic liber este meus, testis est Deus, Posesoru Iohann Trombitiasus”. Cele mai fecvente *ex-libris*-uri sunt cele prin care se certifică proprietatea unei Biserici asupra câte unui exemplar de carte și aceste exemple sunt numeroase în cadrul exemplarelor studiate de noi, formula acestora fiind fie: „Această carte, anume..., este a Bisericii din...”, fie: „... și s-au dat ca să fie prea seama Bisericii din...” (toate aceste formule, cu variații, corespund unui evident *ex-libris* și act de proprietate, prin care se certifică și legitimează proprietatea bisericească asupra diferitelor exemplare!). Exemple: *Strastnicul* din 1753 de la Cenade; *Evangelia* din 1765 de la Craiva; *Triodul* din 1771 de la Căpâlna de Jos etc.

Recuperând incitantă „*istorie scrisă de cei mici*” s-a devoalat o fațetă aparte a mentalului popular,

cu exteriorizări ale sale adeseori culte (la nivelul intelectualilor din sate), consemnate prin însemnări așternute pe file de carte, pentru a dăinui în timp. Ne referim la o perspectivă novatoare asupra trecutului, având în vedere și modul în care generațiile trecute își imaginau, de pildă, lumea care-i înconjoară, cum se vedeau pe ei înșiși și unii pe alții, precum și sistemele de valori în funcție de care își modelau atitudini, comportamente, reacții față de provocările mediului natural, social sau politic etc.

Iată cum a fost perceput de mentalul popular un fenomen astronomic din secolul al XIX-lea, surprins pe exemplarul unui *Molitvenic* de Blaj din 1815, păstrat în bogatul fond de 30 de volume de carte românească veche al bisericii din localitatea Sărăcsău: „În anul 1853 în 9 zile august s-au arătat o cometă, adecă o steuă cu coadă în formă de sabie în partea despre apus, răsărirea ei la 7 ceasuri sara, apunerea la 9 ceasuri seara. Sau nebăgând oameni(i) de samă trăbuiaste să să fi arătat steaua din 6 august până în 19 august”. Acest fenomen astronomic pare să anticipeze comentariile ulterioare privind surprinzătoare previziuni astronomice, aparținând unui intelectual de marcă al meleagurilor hunedorene, Gavril Todică. Însemnări din acestea, cu conținut astronomic și meteorologic, apar, din abundență și pe filele exemplarelor vechi tipărite la Blaj, urmând să le prezentăm sistematic în alte studii. Iar munca de sistematizare a acestora va avea, în mod cert, interesante și înnoitoare concluzionări.

Considerațiile prezentate au, sperăm, menirea de a reconstitui, prin mijlocirea unor note manuscrise, universul familial, intelectual și moral al generațiilor trecute, evidențiind reprezentările acestora despre lume, viață, religie, natură etc., într-un anume segment de timp. Aceste aspecte sunt o dovadă peremptorie că fiecare tipăritură în parte și toate la un loc, au dovedit cu prisosință că nevoia de carte (inclusiv de cea tipărită la Blaj), prin valoarea ei intrinsecă și extrinsecă, indiferent de destinația ei, a existat în permanență, inclusiv în mediul românesc, în secolele al XVIII-lea – al XIX-lea, în cazul problematicii de față, cartea românească veche blăjeană alăturându-se cu cinste valorosului fond bibliofil național, ale cărui valențe de înaltă valoare formativă, de-a lungul veacurilor, la nivel național, sunt de necontestat. Desigur, intenționăm să cotinuăm cercetarea și

sinteza întreprinsă printr-o secțiune următoare a lucrării de față, numerotată II.

Note:

1. Vezi Eva Mârza, Doina Dreghiciu, Gabriela Mircea, *Pietre pentru zădirea românității moderne. Vechile tipărituri blăjene de la Muzeul Național al Unirii din Alba Iulia (1747-1830). La 260 de ani de la debutul activității imprimăriei din Blaj. Rememorare și expoziție temporară de carte. Catalog*, Alba Iulia (de fapt Brașov), Editura Haco International, 2007, 56 pagini + 56 pagini de ilustrație.

Atestarea documentară a Blajului se plasează în anul 1252, dar cu siguranță așezarea era mai veche, iar stabilirea acolo a sediului Episcopiei Greco-Catolice românești transilvane datează din 1736, din inițiativa marelui episcop Ioan Inochentie Micu Clain.

2. Vezi în lista bibliografică finală titlurile referitoare la activitatea tipografică din Blaj etc.

3. La rândul ei, activitatea tipografică din perioada veche a Tipografiei din Blaj (1747-1830) a fost periodizată în trei subdiviziuni cronologice evolutive; prima în anii 1747-1764 a doua în anii 1765-1784 și ultima în anii 1785-1830.

4. Gabriela Mircea, *Cărți vechi de Blaj din Județul Alba și de la sudul Dunării*, 2016, ms.

5. Vezi în lista bibliografică finală lista studiilor realizate de Lucia Hațegan, Doina Lupan, Eva Mârza, Doina Dreghiciu, în diferitele ani specificați.

6. Eva Mârza, Doina Dreghiciu, *Catalogul tipăriturilor românești blăjene din Județul Alba. Lucrare de atestat 1981-1985*, [1985], ms. dactilografiat, p. 4.

7. Gabriela Mircea, *Vechi tipărituri blăjene la bicentenarul Bibliiei din 1795. Catalogul expoziției temporare din noiembrie 1995. Sala Unirii*, Alba Iulia, 1995. Alte expoziții organizate tot acolo au fost: *Ornamentica vechilor tipărituri blăjene (1747-1830)*, în 1996; *Circulația vechilor tipărituri blăjene, ilustrată prin intermediul documentelor și al însemnărilor pe carte. 250 de ani de la începutul activității vechii tipografii a Blajului*, în 1997; *Primele Ceasloave de Blaj în ambientul tipografic local (1747-1772)*, în 2002 etc.

8. Eva Mârza, Doina Dreghiciu, Gabriela Mircea, *op. cit.*,

passim.

9. Această cifră se referă la activitatea de teren efectuată, în principal, de Doina Dreghiciu și de Eva Mârza (dar exemplarele identificate de Eva Mârza nu intră, în mod special, în atenția actualelor considerații, nici cele care au fost incluse în studiile de specialitate elaborate de autoare; parte din aceste ultime identificări de teren au făcut obiectul unor studii științifice publicate în reviste de specialitate, dar cea mai mare parte a lor a rămas în notițele manuscrise ale cercetătoarei menționată la urmă, fiind în continuare inedite!), în calitate de angajate ale OJPCN Alba, în anii ,70 și ,80 ai secolului al XX-lea. De fapt, prioritar se valorifică, în cadrul acestei lucrări, informații edite și, mai ales inedite, recoltate din notițele de teren și studiile publicate ale Doinei Dreghiciu.

10. Eva Mârza, Doina Dreghiciu, *Cartea românească veche în Județul Alba. Sec. XVI-XVII. Catalog* Alba Iulia, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Alba Iuliei, 1989.

11. Vezi studiile semnate Iacob Mârza, dedicate lui Iacob Aaron, în lista bibliografică finală.

12. O interesantă donație de același fel a fost făcută, printre atâtea altele, și pe seama bisericii Mănăstirii Lupșa. Vezi Doina Dreghiciu, Însemnări de pe tipărituri românești vechi în colecții de carte ale Județului Alba, referitoare la cărțurari ai Blajului (1770-1872), în *Apulum*, XXXIII, 1996, p. 58-59 (donația era din 11 martie 1772).

13. Doina Dreghiciu, *Cartea românească veche de pe Valea Sebeșului (Catalog I)*, în *Apulum*, XIX, 1981, p. 491. A se vedea în acest context și eadem, *Cartea românească veche de pe Valea Sebeșului (Catalog) (II)*, în *Apulum*, XX, 1982, p. 491-505. Anul menționat, 1771, atestă prezența tipăriturii la Sebeș, după care, grație altor note manuscrise, ea va poposi vremelnic în alte lăcașuri de cult, respectiv în localitățile Cioara și Fărău, după care va reveni, în împrejurări necunoscute, în lăcașul de cult inițial, respectiv la Sebeș, relegată fiind în anul 1893 „din colecta caritativă de la credincioși [...] prin A. Dobrescu, viceprotopop și paroh în Sebeș”.

14. Doina Dreghiciu, *Timotei Cipariu, donator de carte românească veche*, în *Apulum*, XXVI, 1989, p. 499-505. Vezi și Zevedei Drăghiță, *Timotei Cipariu (1805-1887) – Bibliofilul*, în *Terra Sebus*, 2, 2010, p. 389-398 etc.

15. Doina Dreghiciu, *Timotei Cipariu*, p. 502-503.

16. Ioana Botezan, *Activitatea tipografică a lui Timotei Cipariu între anii 1835-1865*, în *Acta Musei Napocensis*, XVI, 1979, p. 669-689.

17. Lucia Hațegan, Doina Lupan, *Cartea românească veche în biblioteca Muzeului Unirii din Alba Iulia (V)*, în *Apulum*, XVII,

1979, p. 393.

18. *Ibidem*, p. 398.

19. *Ibidem*.

20. Vezi în acest sens și Gabriela Mircea, *Lucrători tipografi în medalion: Ștefan Huzși (sau Hoszu), meșter al vechii oficină din Blaj (m. 1817)*, în *Revista română de istorie a cărții*, Anul III-IV, nr. 3 (2006)/ 4 (2007), p. 115-121. În acest an tipograful Ștefan este atestat ca *zefar* la Blaj, aflat în subordinea meșterului Petru Papavici Râmniceanul, primul tipograf al oficinei.

21. Vezi Aurel Răduțiu, *Negustori și meșteșugari din Blaj în Urbarul din 1772*, în *Revista arhivelor*, IX, nr. 1, 1966, p. 298-299.

22. Unii autori afirmă că în cimitirul din Lancrăm mormântul lui Lucian Blaga s-ar afla în vecinătatea celui al bunicului său (însă nimeni nu dă anii de viață ai acestui important strămoș al marelui cărturar) și al tatălui său, fostul preot Izidor Blaga (1851-1908) (vezi Nicolae Josan, Gheorghe Fleșer, Ana Dumitran, *Oameni și fapte din trecutul Județului Alba în memoria urmașilor*, Alba Iulia, 1996, p. 317.

23. Ioana Gabriela Rustoiu, *Inventare de bunuri ale parohiilor protopopiatului ortodox Sebeș (1854-1872)*, în *Patrimonium apulense*, IV, 2004, p. 281: „Un titular al celei de-a doua parohii a Lancrămului a fost găsit în persoana lui Simion Blaga. În august 1860, protopopul Sebeșului primește răspunsul dat de Consistoriu unei cereri a locuitorilor Lancrămului, care doreau «să li se sfințească de Preotu, Notarul comunului Simeonu Blaga». Episcopul Șaguna, din motive întemeiate - «neavându notariului pomenitu studiile de lipsă pentru treapta preoției» - refuză această cerere. La 7 noiembrie 1860 Andrei Șaguna îl anunță totuși pe protopopul Tîpeiu despre «hirononirea candidatului Simeon Blaga» de diacon, apoi de preot absolut» (s. n.).

24. Dacă semnătura din 1838 îi aparținea realmente bunicului lui Lucian Blaga, notar comunal la Lancrăm, care în 1860 se preoțea, pe seama bisericii din aceeași localitate, atunci putem presupune, cu aproximație, că acesta se născuse pe la 1813-1818 (!), în 1838 având 20-25 de ani (!), iar prin 1860, în jur de 42-47 de ani (!).

25. În 1879 ea părea a fi înregistrată sub forma *o Biblia „vechia”*, alături de o alta considerată „nouă”, cea din urmă fiind desigur *Biblia* de Sibiu din 1856-1858 (Vezi Gheorghe Fleșer, Ioana Rustoiu, Ana Dumitran, *Biserici românești de zid din Județul Alba (I)...*, p. 72).

26. Este simptomatic faptul că acest semnatar nu specifica nici faptul că ar fi fost preot, nici notar comunal, nici studios al vreunei școli mai vestite a vremii (în genul Școlilor Blajului) etc., astfel încât identificarea sa absolută este, deocamdată, și mai dificilă. De asemenea, este de

specificat că ea nu avea nici mențiunea „m. p.”, care ne-ar fi dus mai mult cu gândul la ideea de ex-libris și de proprietate asupra cărții. Astfel că, până una alta, rămânem la părerea că semnătura i-a aparținut bunicului lui Lucian Blaga, foarte tânăr, care a lecturat Biblia din 1795 în anul 1838 și a ținut să menționeze acest gest prin realizarea însemnării din 29 noiembrie 1838!

Bibliography:

Botezan, Ioana. *Activitatea tipografică a lui Timotei Cipariu între anii 1835-1865/ The Typographic Activity of Timotei Cipariu between 1835 and 1865*, în *Acta Musei Napocensis*, XVI, 1979, p. 669-689.

Drăghici, Zevedei. *Timotei Cipariu (1805-1887) – Bibliofilul/ Timotei Cipariu (1805-1887) - The Bibliophile*, în *Terra Sebus*, 2, 2010, p. 389-398.

Dreghiciu, Doina. *Cartea românească veche de pe Valea Sebeșului (Catalog)/ Old Romanian Books from the Sebeș Valley (Catalogue)*, I, în *Apulum*, XIX, 1981, p. 487-498; în *Apulum*, XX, 1982, p. 491-505 (II).

Dreghiciu, Doina. *Timotei Cipariu, donator de carte românească veche/ Timotei Cipariu/ Donor of Old Romanian Books*, în *Apulum*, XXVI, 1989, p. 499-505.

Dreghiciu, Doina. *Însemnări de pe tipărituri românești vechi în colecții de carte ale Județului Alba, referitoare la cărturari ai Blajului (1770-1872)/ Adnotations from Old Romanian Printings in Book Collection from the Alba County, referring to Scholars from Blaj*, în *Apulum*, XXXIII, 1996, p. 57-63.

Fleșer, Gheorghe - Rustoiu, Ioana - Dumitran, Ana. *Biserici românești de zid din Județul Alba (I). Protopopiatul Ortodox Sebeș/ Romanian Stone Churches from the Alba County (I). The Orthodox Archbishopric of Sebeș*, Alba Iulia, Editura Altip, 2005.

Hațegan, Lucia - Lupan, Doina. *Cartea românească veche în biblioteca Muzeului Unirii din Alba Iulia/ Old Romanian Books from the Library of the Museum of the Union from Alba Iulia (V)*, în *Apulum*, XVII, 1979, p. 385-440.

Josan, Nicolae - Fleșer, Gheorghe - Dumitran, Ana. *Oameni și fapte din trecutul Județului Alba în memoria urmașilor/ People from the Alba County and Their Deeds as Remembered by Their Descendants*, Alba Iulia, 1996.

Mârza, Eva - Dreghiciu, Doina. *Catalogul tipăriturilor românești blăjene din Județul Alba. I. Lucrare de atestat 1981-1985/ The Catalogue of Old Romanian Printings from the Alba County. I. Certification paper 1981-1985*, 1985, ms.

Mârza, Eva - Dreghiciu, Doina. *Cartea românească veche în Județul Alba. Sec. XVI-XVII. Catalog/ Old Romanian Books in the Alba County. Sec. XVI-XVII. Catalogue*, Alba Iulia, Editura Episcopiei Ortodoxe Române a Alba Iuliei, 1989.

Mârza, Eva - Dreghiciu, Doina - Mircea, Gabriela. *Pietre pentru zidirea românității moderne. Vechile tipărituri blăjene de la Muzeul Național al Unirii din Alba Iulia (1747-1830). La 260 de ani de la debutul activității imprimeriei din Blaj. Rememorare și expoziție temporară de carte. Catalog/ Stones for Building Modern Romanity. Old Printings From Blaj Located at the National Union Museum From Alba Iulia (1747-1830). 260 after the Debut of the Printing House of Blaj. Rememoration and Temporary Book Exhibit*, Alba Iulia (de fapt Brașov), Editura Haco Internațional, 2007.

Mârza, Eva - Rus, Anton. *Bibliografia cărților blăjene de la începuturile tipografiei până la anul 1948/ The Bibliography of the Books From Blaj From the Debut of the Printing House Until 1948*, Blaj, Editura Buna Vestire, 2004.

Mârza, Iacob. „Memoriale Jacobi Aaron” (deceniul 7 al secolului al XVIII-lea): semnificații culturale și politice/ „Memoriale Jacobi Aaron” (7th Decade of the XVIIIth Century): Cultural and Political Semnifications, în *Cercetarea și perspectivele digitalizării*. Eds. Ana Maria Negoii, Eva Mârza/ *Research and the Perspectives of Digitization*. Eds. Ana Maria Negoii, Eva Mârza, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2009, p. 240-252.

Mârza, Iacob. *Cultură și națiune la românii ardeleni în secolul al XVIII-lea: Ioan Iacob Aaron (? – 1788)/ Cultural and National Spirit at Romanians in Transylvania in the XVIIIth Century: Ioan Iacob Aaron (? – 1788)*, în *240 de ani de la moartea marelui arhieru și luptător național Ioan Inocentie Micu-Klein. 1768-2008*. Coord. Ioan Chindriș și Ciprian Ghișa/ *240 Years From the Death of the Great Bishop and National Fighter Ioan Inocentie Micu-Klein. 1768-2008*.

Oradea, Editura Episcop Vasile Aftenie, 2009, p. 114-132.

Mircea, Gabriela. *Vechi tipărituri blăjene la bicentenarul Bibliiei din 1795. Catalogul expoziției temporare din noiembrie 1995. Sala Unirii/ Old Printings From Blaj at the Bible Bicentennial from 1795. The Catalogue of the Temporary Exhibit From November 1995. Union Hall*. Alba Iulia, 1995.

Mircea, Gabriela. *Lucrători tipografi în medalion: Ștefan Huzsi (sau Hoszu), meșter al vechii oficine din Blaj (m. 1817)/ Medalion of a Printing House Worker: Ștefan Huzsi (or Hoszu), Master of the Old Blaj Oficine (d. 1817)*, în *Revista română de istorie a cărții*, III-IV, 2006/2007, nr. 3/4, p. 115-121.

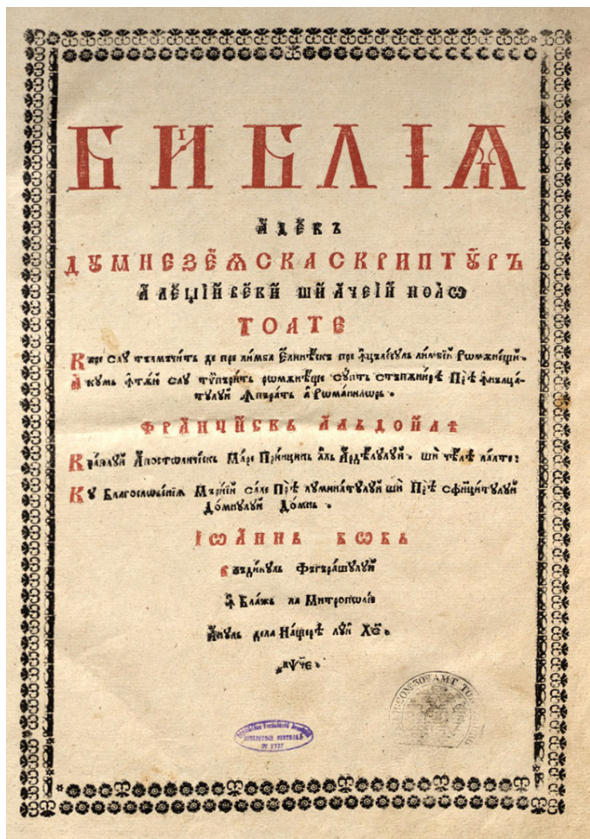
Mircea, Gabriela. *Cărți vechi de Blaj din Județul Alba și de la sudul Dunării. Excurs bibliografic/ Old Books of Blaj in the Alba County and From the South of the Danube River. Bibliographical Excursus*, 2016, ms.

Mircea, Gabriela - Dreghiciu, Doina. *Cărți vechi și moderne de la Mănăstirea Râmeț: proveniență, însemnări circulație/ Old and Modern Books From the Râmeț Monastery: Origins, Adnotations, Circulation*, în *Patrimonium apulense*, IX, 2009, p. 303-320.

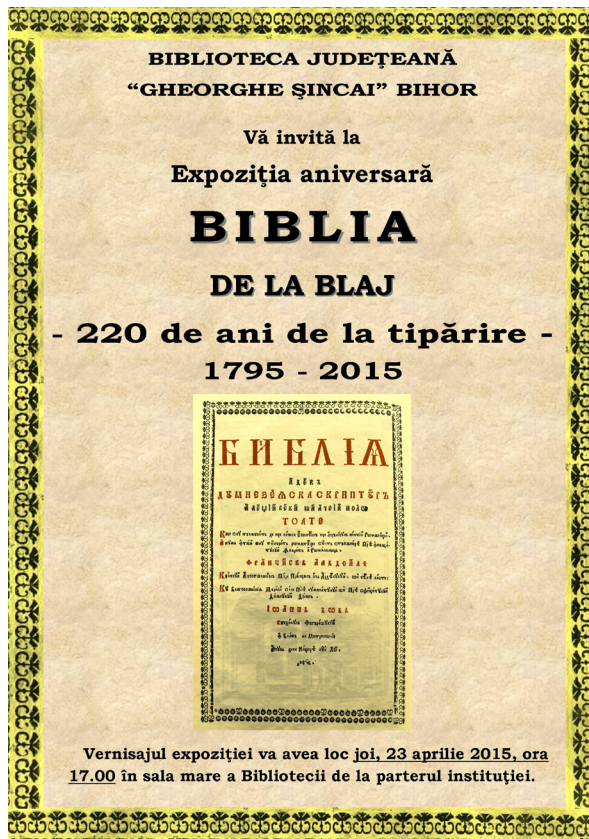
Răduțiu, Aurel. *Negustori și meșteșugari din Blaj în Urbariul din 1772/ Tradesmen and Artisans From Blaj in the 1772 Urbarium*, în *Revista arhivelor*, IX, nr. 1, 1966, p. 295-306.

Rustoiu, Ioana Gabriela. *Inventare de bunuri ale parohiilor protoepiscopiatului ortodox Sebeș (1854-1872)/ Inventory of Goods From the Parishes of the Sebeș Orthodox Decanary (1854-1872)*, în *Patrimonium apulense*, IV, 2004, p. 271-309.

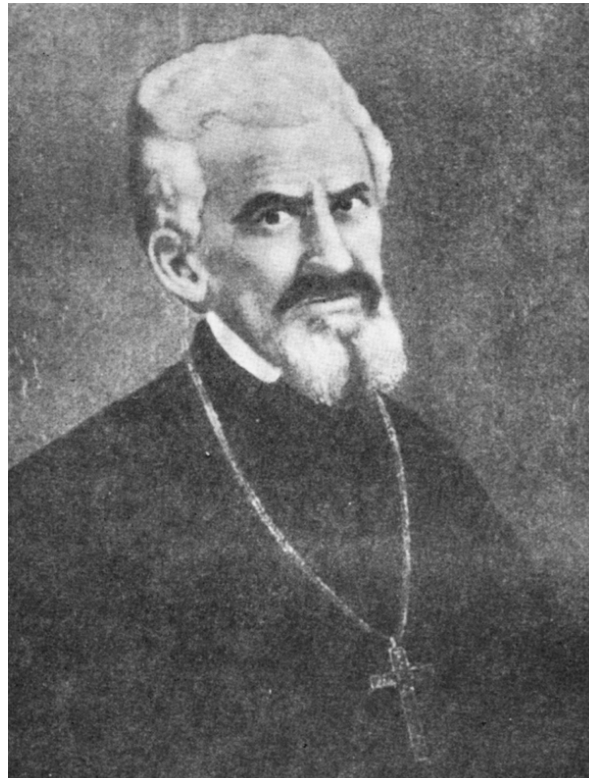
<https://tiparituriromanesti.files.wordpress.com/2012/01/biblia-de-la-blaj.jpg>

<http://www.bibliobihor.ro/eu/fckeditor/userfiles/Image/2015/Afis%20Biblia%20de%20la%20Blaj.jpg>

<https://tiparituriromanesti.files.wordpress.com/2012/02/moltivenic-2.jpg>

http://blajanul.ro/wp-content/uploads/2014/09/timotei_cipariu.jpg